

מאיר הדעה על תלמוד תורה

2	חייב כל אדם ללמד לבנו ולהעמיד תלמידים	רמה
5	שחייב כל אדם בת"ת, והיאך לומדים בשכר	רמו

מאיר הדעה על תלמוד תורה

סימן רמה

(א) "מצות עשה על האיש¹ ללמד את בנו תורה² ואם לא למדו אביו חייב ללמד לעצמו (וע"ל סי' רמ"ג סעיף ו):

(ב) "היה הוא צריך ללמוד ויש לו בן ללמוד ואין ידו משגת להספיק לשניהם אם שניהם שוים הוא קודם לבנו ואם בנו נכון ומשכיל מה שילמד יותר ממנו בנו קודמו ואף על פי כן לא יבטל הוא:

(א) לא יבטל הוא - פי' שלא ילמד הכל עם בנו אלא קצת עם עצמו (ט"ז).

(ג) "כשם שמצוה ללמד את בנו כך מצוה ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך ולא לבן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים⁴ שגם הם נקראים בנים אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לבן חבירו:

(א) ובן בנו - ה"ה בן בתו, שכל הקרוב קרוב קודם (פ"ת).

(ד) חייב להשכיר מלמד לבנו ללמדו, אבל לבן חבירו אינו חייב להשכיר: הגה 'והיו טופין ליה לשכור לבנו מלמד ואם אינו צעיר ויש לו נכסים אס' אפסר לאודועי ליה מודיעים ליה ואם לאו יורדים לנכסיו ושוכרים מלמד לבנו:

(א) לבנו ללמדו - וה"ה לבן בנו, וכן לבן בתו ובן בן בנו (ש"ך).

(ה) "מאימתי מתחיל ללמד לבנו משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו תורה צוה לנו וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע 'ואח"כ מלמדו מעט מעט עד שיהא כבן ששה או כבן שבעה ואז מוליכו אצל מלמדי תינוקות:

(ו) "היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה ואינו חייב ללמדו בשכר משנה וגמרא והני מילי דלא אפשר דדחיקא ליה שעתא אבל אם אפשר ליה מצוה לאגמוריה משנה ולמרא הלכות ואגדות:

(ז) תורה שבכתב - י"א ללא נ"ך וי"א עם הנ"ך (ט"ז), וי"א שאם מלמדו ש"ס מקיים חיובו (ש"ך).

¹ ע' לקמן רמ"ו ו לגבי חיוב אשה ללמד בנה, אמנם כ"ז לענין כאשר יש אב שמלמדו אבל אם האב לא מלמדו, אז האשה חייבת (שו"ע הרב הל' ת"ת פ,א קו"א א-מ צויין כך בפסקי ותשובות ולא מצאתי).

² עי' רמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א) נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ. עי' ערוך השולחן (סעיף ה) הקטן פטור מכל המצות וגם האב אינו חייב שהקטן יעשה מצות, דהא דקי"ל שחייבין לחנך את הקטן זהו מדרבנן וכו' אבל מן התורה אין שום חיוב לחנכו, והרי אפילו קטן אוכל נבלות אין מצווין עליו להפרישו, וא"כ מאי שנא דבלימוד התורה חייבתו תורה להאב ללמדו. אמנם הטעם מובן, דבשלמא מצות יקיים כשיגדיל, אבל אם לא ידע בתורה כלל עד שיגדיל, אז כשיגדיל יהיה כפרא אדם ויצא לתרבות רעה, דבאין תורה אין מצות, לפיכך חייבתו תורה ולמדתם אותם את בניכם להרגילו בתורה, וכו'.

³ עי' לבוש (סעיף ב) ואם בנו נבון ומשכיל מה שילמדו יותר ממנו, יקדים בנו ללמדו והוא יטרח אחר מזונות ויספיקנו ויהיה שכרו גדול כאילו למד בעצמו, על דרך שמח זבולן בצאתך וגו' [דברים לג, יח]. מיהו אף על פי שבנו קודם לא יבטל הוא מה שיכול ללמוד, לקיים בעצמו גם כן ולמדתם אותם וגו'.

⁴ עי' דברות משה קידושין סי' נ' אות ט' שיש לכל א' ללמד עשירית מזמנו אפילו אם אינו נעזר על ידי הללמד. ועי' ערוך השולחן אורח חיים סימן מז סעיף י ז"ל: תורה שבע"פ אחר שהתירו לכותבה היו כמלמד תורה לרבים שהרי עיקר קיום התורה היא ע"י כתיבה ואלמלי כתיבה כבר נשתכחה תורה מישראל. ועי' פמ"ג בהקדמה לאו"ח ז"ל: מהם זוכים להרביץ תורה ברבים עם תלמידים ומגדיים נעשו תישים ותרב הדעת ויש אשר לא זכו לזה מצאו עזר ותרופה לנפשם שכותבים בעט ברזל ועופרת ושמעתייהו מברדין בעלמא, ובפרט בעת ובעונה הזאת שמלאכת הדפוס מצוי וישר כוחם של המדפיסים כי בעו"ה בצוקי העתים לולי הדפוס ח"ו נשתכחה תורה מישראל לולי ה' הותיר לנו שריד וברכות יחולו על ראשם, וכו'.

⁵ עי' בית הלל שהתקשה מחו"מ של"ה ס"א, ועי"ש.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

(ה) אם אפשר ליה - וכל פרנסותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ מהוצאות שבתות ויו"ט והוצאות בניו לתלמוד תורה שאם מוסיף מוסיפין לו כדאיתא בביצה (דף ט"ז) (ש"ך).

(ז) מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר וכול עיר שאין בה מלמד תינוקות היו מחרימים אנשי העיר עד שיושיבו מלמד תינוקות ואם לא הושיבו מחריבין העיר שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן (ועיין בחושן המשפט קס"ג סעיף ג'⁶):

(ח) מכניסים התינוקות להתלמד בן חמש שנים שלימות ובפחות מכאן אין מכניסין אותן ואם הוא בחוש מכניסין אותו בן ו' שנים שלימות: הגה "ומ"מ מיד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדן אותו אותיות התורה כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה:

(א) מכניסים - מתחילין לו מספר ויקרא (ש"ך).

(ט) אפילו תינוק שאינו מבין לקרות לא יסלקוהו משם אלא ישב עם האחרים אולי יבין:

(י) לא יכה אותו המלמד מכת אויב מוסר אכזרי לא בשוטים ולא במקל אלא ברצועה קטנה:

(ב) מכת אויב - ואם הזיק לו חייב בחמשה דברים, ומנדין אותו עד שיפייס להנחבל (פ"ת).

(יא) יושב ומלמד כל היום וקצת מהלילה כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה:

(יב) לא יבטלו התינוקות כלל חוץ מערב שבת וערב יום טוב בסוף היום:

(ג) וערב יום טוב - וה"ה ביו"ט (ש"ך ט"ז).

(יג) אין מבטלין התינוקות אפי' לבנין בית המקדש:

(יד) אין קורין לתינוקות בשבת מתחלה מה שלא למדו משום שורח שבת אבל מה שקראו פעם אחת שונים אותו להם בשבת:

(ה) שלא למדו - כ"ש שלא ישנה להם דבר ישן (פ"ת).

(טו) כ"ה תינוקות מספיק להם מלמד אחד היו יותר על כ"ה עד מ' מושיבין אחר לסייעו בלימודם: הגה "ואפי' שזכו הקהל מלמד לכל תינוקות סתם הוא מוסיב אחר לסייע בעדו והם יתנו לו שכרו, וי"א דאם אין צעיר כ"ה תינוקות אין צני העיר חייבים לשכור להם מלמד, וי"א דאפי' צפחות מזה חייבים. היו יותר מארבעים מעמידים שנים:

(ה) היו יותר - וי"א עד מ' לא צריכים מסייע, וממ' עד נ' צריכים מסייע ונ' צריכים שני מלמדים. ונראה שהולכים בזה אחר המלמד ואחר הנערים והכל לפי הענין (ש"ך).

(ו) אין חייבין - היינו אין כופין זה את זה (ש"ך).

(ז) דאפילו פחות - ועיקר כסברא ראשונה אמנם בזה"ז אפילו עשר הוי"ב כולפים זה את זה (פ"ת).

(טז) מוליכים הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק במה דברים אמורים כשהיו שניהם בעיר אחת ואין נהר מפסיק ביניהם אבל בעיר לעיר או מצד הנהר לצדו באותה העיר אין מוליכים אותו אלא אם כן היה גשר בנין בריא שאינו ראוי ליפול מהרה:

(יז) מלמד תינוקות שמניח התינוקות ויוצא או שעושה מלאכה אחרת עמהם או שמתרשל בתלמודו הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' רמיה לפיכך אין להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרוא ולדקדק: הגה "ואין למלמד לנעור כלילה יותר מדאי שלא יהיה ע"ל זיוס ללמוד וכן לא יתענה או לעצור במאכל ומשחה או לאכול ולשתות יותר מדאי כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב וכל המשנה ידו על התחונה ומסלקין ליה ושאר דיני מלמד עיין בת"ה סי' ש"ל וש"ה:

⁶ ז"ל: במקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות, ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם, ויצטרכו הקהל ליתן השכר, גובין לפי ממון.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

(ח) לא יתענה - אין למלמד תינוקות להתענות מאחר וזה גוזל הרבים⁷ (פ"ת).
(יח) אם יש כאן מלמד שמלמד לתינוקות ובא אחר טוב ממנו מסלקין הראשון מפני השני:

(יט) אם יש כאן שני מלמדים האחד קורא הרבה ואין מדקדק עמהם להבינם על נכון ואחד אינו קורא כל כך אלא שמדקדק עמהם להבינם לוקחין אותו שמדקדק יותר⁸:

(כ) מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהם מביאות בניהם⁹ ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו:

(כא) לא תלמד אשה תינוקות מפני אביהם שמביאים בניהם¹⁰:

(כב) שמביאים בניהם - הטעם בזה מטעם יחוד, ולא מהני בעל בעיר א"כ הוא עמה¹¹ באותו בית (ט"ז)¹².

(כג) אחד מבני החצר או מבני מבוי שביקש ליעשות מלמד תינוקות¹³ אין שכנו יכולים למחות בידו¹⁴ וכן מלמד תינוקות שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבואו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה אין יכולים למחות בידו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר הגה¹⁵ רב היושב צעיר ולומד לרבים יכול חכם אחר לבא וללמוד ג"כ (סני) אפילו מקפח קצת פרנסת הראשון(אל) כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרב ונוטל פרס מהם על זה אפי' הכי יכול השני לבא לדור קם ולהחזיק רבנות בכל דבר כמו הראשון אם הוא גדול וראוי לכך¹⁶ אצל אם בא חכם אכסנאי לעיר אין לו לקפח שכר הרב הדר קם לעשות חופות וקידושין וליטול השכר הבא מהם הואיל והוא פרס הרב הדר קם אצל מותר לעשות החופה(יב) ולתת השכר לרב הקבוע וכן מותר לו לדון בין שני צעירי דינין שצעיר הבאים לפניו לדון דלמא הרב שצעיר אין ממוצע להם¹⁷ אצל אין לו להורות איסור והיתר¹⁵ או לדרוש לנהוג שררה באתריה¹⁶ צמי שהוחזק לרב צעיר אפי' החזיק בעלמו באיזה שררה אין להורידו מגדולתו אע"פ שצא לשם אחר גדול ממנו¹⁷ אפילו צנו וצנו לעולם קודמים לאחרים כל זמן שממלאים מקום אבותיהם זיראה והם חכמים קצת¹⁷ ובמקום שיש מנהג לקבל רב על זמן קצוב או שמנהג לבחור צמי שיראו הרשות

7 ז"ל השו"ע או"ח (סי' תקעא ס"ב) תלמיד חכם אינו רשאי לישיב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים אלא אם כן כשהציבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם ומלמדי תינוקות דינם כת"ח. וז"ל השע"ת שם: מלמדי תינוקות - וכתב בר"י ונראה דאף למי שמחמיר בת"ח שחטא שיתענה כמ"ש האר"י ז"ל ומהר"ט ח"א סי' ח' מ"מ אין להחמיר כמלמד תינוקות דממעט בלימוד התינוקות דחשיב טובא וגם גוזל את הרבים ע"ש.

8 אמנם אם כבר לקח השני אי נמסקין אותו (פ"ת סק"י).

9 עי' אבן העזר סימן כב סעיף יט ז"ל: מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים.

10 וז"ל אה"ע שם: וכן אשה לא תלמד קטנים, מפני אבותיהם שהם באים בגלל בניהם ונמצאו מתייחדים עמה.

11 היינו דר עתה או שנמצא בעיר ???

12 והנה מלשון הט"ז הוא משמע שכל איסור מטעם יחוד, ולכן בבית ספר או מקום שאין שייך יחוד אין חסרון להיות מורה.

13 עי' חושן משפט (קנו ג) והוא הדין לכל מילי דמצוה.

14 מטעם עניהמהפך בחררה עי' לקמן רלז.

15 במהר"ק שם מקורו ברשי בחולין, ושם מדבר בדווקא ששניהם היו מורים אותו דבר, אבל אם האכסנאי היה מקיל, ובזה שלא להפסיד ממון. אמנם במקור של המהרד"ך שהוא נדה כ" עב לא מוזכר חילוק זה, ועיי"ש ברש"י שזה משום כבודו.

16 במהרד"ך כתוב לפניו.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

זידם ¹⁷אצל כל שקצלו הקהל עליהם וכל שכן אם עשו בראון הסכרה אין לשום גדול בעולם להסתגר עליו ולהורידו!¹⁷

(י) יכול חכם אחר - אפילו הראשון זקן ממנו (ש"ך).
(א) אפילו מקפח - היינו בשכר שאינו ברור, אבל שכר שהוא בהיתר ברור אין לקפח הרפס ההוא, ומיהו כל זה מדינא אבל מצד המנהג אפשר שיש למחות בזה (ש"ך).
אין אלו הדברים נאמרים אלא בימיהם שלא קיבלו הרב כפועל, אלא כל ת"ח הנהיג בני עירו כו', אבל בזה"ז שמקבלים רב ועוקר דירתו ובא לכאן וקוצבים שכירתו כפועל, ובתוך הקצבה היא שכרו מחופות וגטין וכדומה, א"כ הוא אינו נוטל פרס שלא כדין כלל (פ"ת).
(ב) לעשות חופה - מצד המנהג אין אחר יכול לסדר אף שיתנו השכר לרב הקבוע, וכל זה אם הרב היה שם, אבל כיון שהמתינו עד בא השמש ולא בא אין להשגיח על כבוד הרב בזה במקום שהוא עשה שלא כהוגן שלא בא בזמנו, וגם לא שלח אחר בחריקו (פ"ת).

סימן רמו

(א) ¹⁷כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורים בין בחור בין זקן גדול אפי' עני המחזר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה¹⁸ (ו'זכעת הדחק אפילו לא קרא ק"ש שחרית וערבית לא ימוש מפך קרינן ביה) ומי שא"א לו לתלמוד מפני שאינו יודע כלל לתלמוד או מפני המטרדות שיש לו יספיק לאחרים הלומדים¹⁹: הגה ותחשב לו כאילו לומד בעצמו ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימלא לו פרנסה ויחלוק עמו בצקה, אצל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בצביל ממון שיתן לו²⁰:

¹⁷ עי' א"ח סי' נג סכ"ה: אין מסלקין חזן מאומנתו אלא אם כן נמצא בו פסול. ועיי"ש במ"ב: וה"ה לכל התמנות במקום שלא נהגו למנות לזמן ידוע והטעם שלא יחשדום שנמצא בהם פסול. בו פסול - בעדים. ועי' פ"ת חו"מ של"ג ס"ב לגבי לפטור שוחט במקום אונס.

¹⁸ עי' מג"א א"ח קנו סק"ד וז"ל: מי שאינו צריך לכך [לעבוד לפרנס את עצמו] חייב לקיים והגית בו יומם ולילה [היינו כפשוטו לתלמוד כל היום וכל הלילה].
וז"ל השנות אליהו (פאה פ"א מ"א): ות"ת נמי אין לה שיעור לא למטה ולא למעלה דכתיב והגית בו יומם ולילה וכו' והא דאיתא בגמ' קרא ק"ש ערבית ושחרית כאילו קיים והגית בו יומם ולילה וכו' כיון שיוצא בתיבה א' היינו דאילו לא הוי כתיב והגית ה"א שאינו צריך אלא תיבה א' ולא יותר אף שיש לו פנאי לתלמוד לכך נאמר והגית כו' לומר שחייב אדם לתלמוד תורה יום ולילה אך אם צריך לעסוק במצוה או בדרך ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת.

ועי' משנה ברורה קנה סק"ד: וכשיש לו פנאי והוא מבטל תלמוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאחז"ל [סנהדרין צ"ט] על הפסוק כי דבר ה' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק.

ועי' שו"ע אורח חיים סימן קנה סעיף א': יקבע עת לתלמוד וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבידנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה: הגה ואף מי שאינו יודע לתלמוד ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיוודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו ראת שמים.

¹⁹ עי' ערוך השולחן (יורה דעה סימן רמו סעיף ט) ואל יאמר האדם כשלומד בעצמו שוב אינו צריך לתמוך ביד לומדי תורה דאינו כן דאדרבא כיון שהוא יודע כח התורה החיוב עליו יותר להיות מתמכין דאורייתא וליתן נדבות על הישיבות ועל מקומות שמרביצין התורה ועי' אהבת חסד (ח"ב פ"כ אות ד בשם השיטה מקובצת), שאין חסרון לתת יותר מחומש על זה.

²⁰ עי' שו"ת אבקת רוכל סי' ב' ז"ל: אף על פי שכתבתי דמהייתא דהלל ושבתא משמע דאי קודם שעסק זה בתורה התנו לחלק זה במה שירויח זה וזה בעסק התורה של זה שרי ואף על פי שהיה בריוח יותר מכדי פרנסתו איכא למימר דהיינו דוקא כשהתנו לחלוק זה בריוח זה וזה בעסק תורתו של זה אבל היכא שלא התנו כן אלא שזה נותן לו הכי לזכות בשכר עסק

מאיר הדעה על תלמוד תורה

(א) חייב לקבוע לו זמן - ואם יש לו שיעור קבוע, והפסידו חייב להשלים הלימוד כנדר, וצריך להשלים לפני לימודו הקבוע (פ"ת).

(ב) שם - דן את הדין בלא נטילת שכר עולה לקביעת עתים, אבל בשכר וכן מלמד תינוקות בשכר אינו עולה. וע"ש שמסופק מי שלומד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס אם עולה (פ"ת).

(ג) ויחלוק עמו בשכר - שכר תורה ושכר מה שירויח יהיה בין שניהם ביחד (ש"ך).

(ד) אם כבר עסק - ואם מכר לא נמכר, ואבד הלומד זכותו (רע"א).

(ב) להילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה ואם ישא אשה תחילה א"א לו לעסוק בתורה מאחר שרחיים בצוארו ואם א"א לו בלא אשה מפני שיצרו מתגבר עליו ישא אשה תחילה:

(ג) ^טעד אימתי חייב ללמוד עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא ^בשובה:

(ד) ^כחייב אדם לשלש למודו שליש בתורה שבכתב דהיינו הארבעה ועשרים שליש במשנה דהיינו תורה שבעל פה ופי' תורה שבכתב בכלל זה שליש בתלמוד דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מתוך דבר וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה דברים שלמד מפי השמועה כיצד היה בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום וט' בתורה קורא ג' מהם בתורה שבכתב ובג' תורה שבעל פה ובג' דבר מתוך דבר במה דברים אמורים בתחילת לימודו של אדם אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה ^כויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו: הגה וי"א ^כצנתלמוד צבלי שהוא צלול במקרא צמקנה וגמרא אדם יולא ידי חובתו צצביל הכל ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא צמקנה וגמרא והפוסקים הנמשכים אחריהם וזה יקנה העולם הזה והעוה"ב אצל לא צלמוד שאר החכמות ומ"מ מותר ללמוד באקראי צשאר חכמות וצלצד שלא יהיו ספרי מינים ^כוזהו נקרא צין החכמים טיול צפרלם ואין לאדם לטייל צפרלם רק לאחר צמלא כריסו צקר ויין והוא לידע איסור והיתר ודיני המלות:

תורתו נראה שאם הוא מרויח כדי פרנסתו אסור לו לקבל דגריעא מקורדום לחפור בהן. ובעיני גדול עונו מנשוא שנראה שהוא בזה שכר עסק התורה שהוא מוכרו בלא צורך פרנסתו ומטעם זה נראה לי שאפי' במתנים מעיקרא לא הותר אלא למי שאינו מרויח כדי פרנסתו ואם לא יתנה עם זה יצטרך לחזור אחר פרנסתו ויתבטל מדברי תורה לגמרי ולכן הותר לו לתת חצי שכר עסק תורתו לחבירו כדי שיתן לו חצי מה שהוא מרויח והרי זה דומה לעוסק בתורה חצי היום ועוסק במלאכה חצי היום אבל אם הוא מרויח כדי פרנסתו אסור להתנות ואם התנה הרי הוא בכלל בזה דבר ה' כדאמרן
עי' שו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן ק ז"ל: הנה הרבינו ירוחם כתב וז"ל העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון, וכו', ויחלוק עמו בשכר הוא לאו דווקא שוה בשוה.

^כז"ל הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים פרק ב הלכה ב) ספרים רבים חברו עובדי כוכבים בעבודתה היאך עיקר עבודתה ומה מעשיה ומשפטיה צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הספרים כלל ולא נהרהר בה ולא בדבר מדבריה וכו' שנאמר אל תפנו אל האלילים ובענין הזה נאמר ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו שלא תשאל על דרך עבודתה היאך היא אע"פ שאין אתה עובדה שדבר זה גורם להפנות אחריה ולעשות כמה שהן עושין שנאמר ואעשה כן גם אני. ועי' שו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ב סימן קיא) קריאה בספרים חיצוניים שלהבין ולהורות ליכא איסור שה"ה על ספרי ע"ז, ומסתבר שגם הלאו דאל תפנו אל האלילים איכא בקריאה דספרי כפירה אף שלא הוזכר שם עניני ע"ז, אבל מצד היתר זה אין להתיר אלא לגדולי הדור בתורה וביראת שמים ולא לסתם בני"א. אבל לקרא מספרים שמבינים משם שהם דברי הבל ושטות שכותבים שם ששטות זה עשו וכדומה וכן ללמד בהקורס (?) באופן זה אין בזה שום איסור. ועי' שו"ת הריב"ש סימן מה ז"ל, כדי להשיב את האפיקורוס, עשה [הרמב"ם] ספר המורה נבוכים, לסתור המופתים והראיות שהביא

מאיר הדעה על תלמוד תורה

(א) שבתלמוד בבלי - אבל צריכים ללמוד גם ספרי פוסקים (ט"ז, וש"ך).
(ב) אבל לא בלימוד שאר החכמות - כגון ספרי הפילוסופים ותכונה וחכמת הקבלה וכיוצא בהן. ואין לשון הרב מתוקן שכתב וזהו נקרא בין החכמים טיול בפרדס כו' משמע שכל שאר החכמות זולת הש"ס נקרא טיול בפרדס ואינו כן שעניני מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם שחכמים קוראים אותו פרדס, ואין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר, ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה, שצריך קדושה וטהרה וזריזות ונקיות לזה ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי קומטו בלא עת (ש"ך).

(ט) שם - יש לרחק לימוד הקבלה (פ"ת).

(ה) ⁷²מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר מותר ללמד בשכר אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר ⁷³לא מצא מי שילמדנו בחנם ילמוד בשכר ואע"פ שהוצרך ללמוד בשכר לא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר אלא ילמד לאחרים בחנם ⁷⁴ומה שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטלה דמוכה שמניח כל עסקיו ומשא ומתנו שרי ⁷⁵(וכל חידושי סופרים להיינו מה שנתקן מדרכנו מותר לטול שכר ללמוד):

(ו) ⁷⁶אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל לא כשכר האיש מפני שאינה מצווה ועושה ואע"פ שיש לה שכר ⁷⁷צווי הו"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות (פי' דבר עבירה) בד"א תורה שבע"פ אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה ואם מלמדה אינו כמלמדה תיפלות ⁷⁸: הגה ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה ואשה חייבת ללמד את זנה תורה ומ"מ אם עוזרת לזנה או לזעלה שיעסקו בתורה חולקת שכר בהדייהו:

(ז) ⁷⁹אין מלמדין תורה לתלמיד שאינו הגון אלא מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואח"כ מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו:
(ח) ⁸⁰הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו אין למדין ממנו עד שיחזור למוטב ⁸¹:

(ט) כיצד מלמדין הרב יושב בראש והתלמידים לפניו מוקפים כעטרה כדי שיהיו כולם רואים את הרב ושומעין דבריו ⁸²ולא ישב הרב על הכסא ותלמידיו על הקרקע אלא או הכל על הארץ או הכל על הכסאות: הגה וי"א ⁸³לוקא כשהגיעו התלמידים לכלל סמיכה, ורצ הלומד על ידי מתורגמן ודינו נתבארנו בפנים ולא כתבנו הרב כי אינו שכיחין:

(י) ⁸⁴הרב שלימד ולא הבינו התלמידים לא יבעוס עליהם אלא שונה וחוזר הדבר כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה ולא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין אלא שואל וחוזר ושואל כמה פעמים ואם יבעוס עליו רבו יאמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה:

(יא) ⁸⁵ולא יהא התלמיד בוש מחבירו שלמד בפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אפי' אחר כמה פעמים שאם נתבייש מדבר זה נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא לא למד כלום ועל כן אמרו לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד בד"א שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עמקו או מפני דעתן שהיא קצרה אבל אם ניכר לרב שהם

הפילוסוף לקיים קדמות העולם, וכן בענין ההשגחה. ולפי שהיו בזמנו הרבה מישראל נבוכים בעקרי התורה, מפני מה שלמדו מן החכמה ההיא.

⁷² עי' ליקוטי הלכות סוטה כא שבזה"ז י שללמדס תנ"ך וכן מוסרי חז"ל כגון אבות ועוד.

⁷³ עי' אג"מ י"ד ח"ב סי' קח שנשאל על מי שהיה שמש בבית כנסת דקאנסערוואטיוון, והשיב שזה שמשרתו הוא של ענינים אחרים שלא שייכים לעניני אמונה ודת אין להכשירו דהא מצינו דקרא תנא דבר"י למי שנמכר להיות חוטב עצים ושואב מים לע"ז נמי בשם כומר, ואף אם מנוהו מהראוי לסלקו.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

מתרשלים בדברי תורה ומתרפים עליהם ולפיכך לא הבינו חייב לכעוס עליהם ולהכלימם בדברים כדי לחדדן ועל זה אמרוני זרוק מרה בתלמידים לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש בפני התלמידים ולא לשחוק בפניהם ולא לאכול ולשתות עמהם כדי שתהא אימתו מוטלת עליהם וילמדו ממנו מהרה:

(יב) אין שואלין את הרב כשיכנס לבית המדרש מיד עד שתתישב דעתו עליו ואין התלמיד שואל כשיכנס עד [שיתיישב] וינוח ואין שואלים שנים כאחד ²³ ואין שואלים את הרב מענין אחר אלא מאותו ענין שהם עוסקים בו כדי שלא יתבייש ²⁴ ויש לרב להטעות את התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה לפניהם כדי לחדדם וכדי שידע אם הם זוכרים מה שלומדים ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאול אותם בענין אחר שאין עוסקים בו כדי לזרום:

(יג) אין שואלים מעומד ואין משיבים מעומד (וי"א ²⁵ כששאלים לזכר הלכה לריד לעמוד) ולא מגבוה ולא מרחוק ולא מאחורי הזקנים ואין שואלים אלא בענין ואין שואלים אלא מיראה ולא ישאל בענין יותר מג' הלכות: ^(טז) דבר הלכה - וי"ח (ש"ך).

(יד) שנים ששאלו ²⁴ אחד שאל בענין ואחד שאל בענין נזקקים לבענין מעשה ושאינו מעשה נזקקים למעשה הלכה ומדרש ²⁵ נזקקין להלכה מדרש ואגדה נזקקין למדרש אגדה וקל וחומר נזקקין לקל וחומר קל וחומר וגזרה שוה נזקקין לקל וחומר: ^(יז) לענין - היינו הלכות פסח ל' יום קודם לפסח (ט"ז).

^(יח) אגדה וקל וחומר נזקקין לקל וחומר - צ"ל נזקקים לאגדה (ש"ך).
(טו) היו השואלים אחד חכם ואחד ת"ח נזקקין לחכם ²⁶ תלמיד חכם ועם הארץ נזקקין לת"ח שניהם חכמים שניהם תלמידים שניהם עמי הארץ שאלו שנים בשתי הלכות או בשתי שאלות שתי תשובות שני מעשים הרשות ביד המשיב למי שירצה יקדים ⁽²⁷⁾ ממוזר ת"ח קודם לכהן עם הארץ):

^(יט) לכהן עם הארץ - ל"ד עם הארץ אלא כל שהכהן פחות ת"ח מהישראל (ש"ך).
(טז) אין ישנים בבית המדרש ²⁷ וכל המתנמנם בבית המדרש חכמתו נעשית קרעים שנאמר וקרעים תלביש נומה:

⁽²⁸⁾ אין ישנים בבית המדרש - היינו שינת קבע, דשינת עראי מידת החסידות ועי' או"ח סי' קנא סעיף ג' ²⁸ (ש"ך).
(יז) אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה אפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה בבית המדרש ²⁹ וקדושת בית המדרש חמורה מקדושת בית הכנסת:
^(כא) אין אומרים לו רפואה - ויש למחות על זה (ט"ז), וי"א שיש לומר רפואה בבית המדרש שכל האיסור מחמת ביטול בית המדרש, ובזה"ל שאין נזהרים אומרים רפואה (ש"ך).

^(כב) חמורה - היינו דרבים אבל דיחיד י"א שאין לו קדושה כל כך (ש"ך).
(יח) ת"ת שקול כנגד כל המצות ³⁰ היה לפניו עשיית מצוה ות"ת אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים ²⁹ לא יפסיק תלמודו ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו ³⁰:

²⁴ עי' ערוה"ש סעיף לב, שאם א' קדם אז שיקדים למי שבא קודם לשאול.
²⁵ ומדרש היינו דרשות דתורת כהנים ודספרי ודמכילתא וכיוצא באלו (ערוה"ש סעיף לב)
²⁶ ערוה"ש סעיף לב שמסתפק אם כל זה אם שאלו אותו מין שאלה של סעיף יד, אבל ללא זה נזקקים לשאלה החשובה ביותר.
²⁷ עי' ערוך השולחן סעיף לב ז"ל: ואשת חבר נראה שדינא כחבר ואיש ואשה שבאו לשאול נראה שמקדימים לאשה מלאיש.
²⁸ ז"ל: אין ישנים בבהכ"נ אפי' שינת עראי אבל בבית המדרש מותר. ועיי"ש ברע"א ששינת עראי ללא ת"ח אסור מעיקר הדין, ועיי"ב במ"ב שת"ח שלומד שם בקביעות מותר אפילו שנת קבע, ולע"ה שינת עראי מותר בבית המדרש.
ועיי"ש שבת הקהתי ח"ד סי' רצט שהיושן בבית המדרש אינו רשאי למחות ביד מי שלומד בקול רם.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

(יט) תחלת דינו של אדם על ת"ת ואחר כך על שאר מעשיו:
(כ) "לעולם יעסוק אדם בתורה"³¹ אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה:
(כג) שלא לשמה - היינו שיכבדוהו אבל לא לקנטר (ש"ך).

(כד) "אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שנה לעיניו ותנופה לעפעפיו: הגה ולא יתקוצ האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה חלל³² יעשה תורתו קצע ומלאכתו עראי וימעט בעסק ויעסוק בתורה ויסיר תענוגי הזמן מלבו ויעשה מלאכה כל יום כדי חיוני³² אם אין לו מה יאכל ושאך היום והלילה יעסוק בתורה ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו'³³ כל המסים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן האדקה הרי זה מחלל השם ומזזה התורה שאסור ליהנות מדברי תורה וכל תורה שאין עמה מלאכה גוררת עון וסופו ללסטם הצריות³³, וכל זה צדריא ויכול לעסוק במלאכתו או בצדק ארץ קלת ולהחיות ענמו, אבל זקן או חולה מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע) ויש אומרים לאפילו צדריא מותר, ולכן נהגו בכל מקומות ישראל

²⁹ עי' טור שסא בשם הרמב"ן וז"ל: א"צ שידע בודאי שיש לו כל צרכו אלא כיון שיש בעיר מי שראוי לעסוק בו א"צ לראות אם יש מי שיעסוק בו אלא כיון שיש מי שיעסוק תלמוד תורה קודם. עי' אהבת חסד ח"א פ"ב אות ד' שאם יודע שאין עוזרים לו אז צריך לבטל תלמוד תורה.

ועי' שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן מג, שאם נמצא במקום שיש לענות אמן וכדומה וזה פריע ללימודו אין חיוב לענות אמן.

³⁰ עי' שו"ת (תשובות והנהגות כרך ב סימן עה) ז"ל (בשם הגר"ז) שמבטל ת"ת למצוה שאי אפשר באחרים "ויחזור ללימודו", וצ"ב לשם מה הוסיף ויחזור לתלמודו, ופירשו שהכוונה שאם מתבטל רק ברגע שעוסק במצוה חייב להפסיק מלימודו, אבל אם זה מפריע לו לחזור ללימודו אין מבטלין ת"ת למצוות.

ועיי"ש (סימן תנד) שמותר לבטל תורה רק אם תיכף חוזר לתלמודו, אבל אם לא יוכל לחזור ללמוד כראוי אינו חייב, אלא צריך לדון בכל זמן ביטולו מה עדיף, ולכן המבטל תורה בשביל פעילות ואח"כ יפריע ללימודו שלא יהא שקוע בלימוד, יש לקחת בחשבון לא רק את הזמן שמבטל מתורה אלא גם את כל מה שיתבטל אח"כ מתורה ע"כ. ובאקראי בעלמא נראה ודאי שמחוייב, ובמהר"ם ש"ק בתשובותיו (יר"ד רכ"ז) מסיק שאם להכנסת כלה מותר לבטל תלמוד תורה, הוא הדין וכ"ש להכניס בנים לאבינו שבשמים שחייבין לבטל, ולפעמים זכות רבה היא להציל נפשות וזה גופא יעניק לו סיעתא דשמיא להצלחה בלימודו, אכן לפעמים עצת היצר היא להפריעו מלימוד התורה לגמרי.

³¹ עיי"ש בגמ' פסחים ובסוטה שהלשון היא תורה ומצות.

³² עי' לעיל רמג סעיף ב' במאיר הדעה שם סק"ג. ועי' מ"ב קנו סק"ב ז"ל: העיקר שיתבונן בעצמו מה הוא הכרח האמיתי שאי אפשר בלעדו. וכן עיי"ש שע"צ סק"ג ז"ל: וכדי שלא ירמה אותו היצר יתבונן אלו הוא היה מתחייב לזון את חבריו ולהלבישו לפי ערכו מה היה אומר אז איזה דבר הוא הכרח.

³³ עי' ביה"ל קנו ד"ה סופה בטלה ז"ל: כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבט לוי בלבד וכו' עיי"ש ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה ויששכר וזבלון יוכיח.

עי' אג"מ יר"ד ח"ב סי' קטז ז"ל: ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר כדי שלא יטורד לעסוק במלאכה בפני הצרות ויתצוה התורה בפני ההמון, ודוקא חכם הצריך לזה אצל עשיר אסור ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא אך אין זה מדת כל אדם שא"ל לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעלמו, וכל זה דשרי היינו שנוטל פרוס מן הצור או הספקה קבועה אצל אין לו לקבל דורונות מן הצרות והא דאמרי' כל המציא דורון לחכם כאלו מקריב צוריס היינו בדורונות קטנים שכן דרך בני אדם להציא דורון קטן לאדם חשוב אפי' הוא עם הארץ, ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מהוראתו כדי לצרר הוראתו אצל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר אסור, ודאשתמש בתגא חלף, וי"ל דזהו המשתמש בשמות, ומותר לטורדא מרבנן לאודועי נפשיה צאתרא ללא ידעי ליה, אם צריך הוא לכך:

(כ) ויש אומרים - כוונת רבינו כאן הוא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל ילמוד מלאכה המפרנסת אותו אם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. ואפילו נאמר שאין כן דעת הרמב"ם, הא קי"ל כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגין ליטול שכרם מהציבור, ואפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאלו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת חס ושלום. שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי אם אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו. ועוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה עון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע מלאכה וחכמה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי אי אפשר שיבטל מלמודו אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להחיות את עצמו ולהלות ברבית והדומה לו שאין ביטול תורה כלל אז עון הוא בידו ליהנות משל צבור אלא יגיע כפו יאכל (ש"ך).

(כא) אין לו לקבל דורונות - היינו למי שאין לו קרן שיוכל להתקיים על ידו (ט"ז), מותר לראש הישיבה או אב"ד לקבל מתנות עד שיתעשר שהוא כמו נשיא וכה"ג (ש"ך).

(כב) דזהו המשתמש - וי"א היינו מי שמשמש במי ששונה הלכות (ש"ך).
(כג) ב"ב כרותה שכל הלומד בבית הכנסת³⁴ לא במהרה הוא משכח וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים שנא' ואת צנועים חכמה ויכול המשמיע קולו בשעת תלמודו מתקיים בידו אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח:

(כד) בית הכנסת - וכ"ש בית המדרש (ט"ז, ש"ך).
(כה) מי שרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחת מהן בשינה באכילה ושיחה וכיוצא בהם אלא בדברי חכמה ותלמוד תורה: הגה כי אין אדם לומד רוב חכמתו כי אם צלילה ויש לאדם להתחיל ללמוד צלילה מט"ו בלחש ואילך ומאן ללא מוסיף יסיף:

(כז) ע"כ בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו:
(כח) ע"כ שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו הרי זה בכלל כי דבר ה' בזה (פ'אסור לדבר צניחת מולין, ועיין צ"ח סימן ק"ז סעיף י"ז):

(כט) ע"כ המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר: הגה כשמסיים מסכתא מלוא לשמוח ולעשות סעודה ונקראת

³⁴ עיי' רמב"ם ת"ת פ"ג ה"ב שגורס בית המדרש.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

סעודת מצוה³⁵, ואסור לעסוק בדברי תורה במקומות המטונפים³⁶ ולכן אמרו שאסור לתלמיד חכם לעמוד במקומות המטונפים מפני שלא ירהר בדברי תורה ומ"מ מותר ליכנס למרחץ אף מתוך הלכה שאינה פסוקה ולא חיישין שיהרהר דבמרחץ שומר עלמו מהרהור תורה:

(כח) כשמסיים מסכתא כו' - אפילו אלה שלא סיימו מצוה לשמוח עם זה שסיים (ט"ז), כשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה, ויחזרו אחר מנין לומר קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא, והיא סעודת מצוה דאפילו אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד שם (ש"ך). וה"ה ליום שלאחריו (פ"ת).

(כט) שיהרהר - סגולה שיצנל שלא ירהר בד"ת בבית הכסא שיאמר תחלה התכבדו מכובדים וכו' [קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהינו ועמדו במקומכם והזהרו עזרוני שמרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא שזה דרכן של בני אדם] (פ"ת).

א קידושין ל ע"א.

ב שם.

ג קידושין ל ע"א.

ד הגהות מיימונית ת"ת פרק א.

ה סוכה מב ע"א.

ו ב"ב כא ע"א.

ז קידושין ל ע"א רמב"ם ת"ת א ו.

ח ב"ב כא ע"א.

ט שבת קיט ע"ב.

י ב"ב כא ע"א.

יא פ' האברבנאל אבות פ"ה מכ"א.

יב ב"ב כא ע"א.

יג ב"ב כא ע"א.

יד רמב"ם ת"ת ב ב.

טו רמב"ם ת"ת ב ב.

טז שבת קיט ע"ב.

יז נדרים לז ע"א.

יח ב"ב כא ע"א.

יט נ"י שם.

כ שם.

כא ב"ב כא ע"א.

כב רמב"ם ת"ת ב ג, וב"ב כא ע"ב.

כג

כד ב"ב כא ע"א.

כה שם. רא"ש שם סי' ה.

כו קידושין פב ע"א, רמב"ם ת"ת פ, ב ה"ד.

כז רמב"ם ת"ת שם.

כח ב"ב כא ע"ב.

כט מהרי"ו סי' קנא.

ל מהרי"ק קסט"ג.

לא מהר"ך סימן כב בית יח חדר ט.

³⁵ עי' נימוקי יוסף (בבא בתרא דף נג ע"ב) מנהג לשמוח בענין מצוה עד שכשהשלימה עושין שמחה ומשתה וי"ט, עי' שבת קיח ע"ב וז"ל חזינא צורבא מרבנן דשלים מסתכיה עבידנא יומא טבא לרבנן.

³⁶ עי' מ"ב פה סק"ג ז"ל: אם נכנס בלבו הרהור עבירה מותר להרהר שם בד"ת מפני שזהו כמו להפרישו מאיסור שהתורה מצלת מהרהורים רעים.

מאיר הדעה על תלמוד תורה

- לב ריב"ש רע"א ד"ה שנית.
לג רמב"ם מלכים א ז.
לד כל בו?????
לה ריב"ש שם.
לו רמב"ם ת"ת א ה.
לז מנחות צט ע"ב.
לח קידושין כט ע"ב.
לט רמב"ם פ,א ה"י הלכות ת"ת.
מ מנחות צמע"ב.
מא קידושין ל ע,א.
מב רמב"ם 0 ת"ת פ"א ה"ב.
מג תוס' קידושין ל ע"א ד"ה לא צריכא.
מד נדרים לו ע"א.
מה בכורות כט ע"א.
מו ראשונים בנדרים שם.
מז הגהות מיימוני ת"ת פ"א.
מח רמב"ם ת"ת פא, ה"יג.
מט סוטה כ ע"א.
נ חולין קלג ע"א רמב"ם ת"ת פרק ד ה"א.
נא רמב"ם שם.
נב מו"ק מז ע"ב.
נג ר"ן מגילה יא ע"ב ד"ה ומקשו.
נד עירובין נד ע"ב.
נה אבות פ"ב מ"ה.
נו כתבות קג ע,ב.
נז תוספתא סנהדרין פרק ז ה"ה
נח שבת ג ע"ב.
נט ברכות לג ע"ב.
ס תוספתא סנהדרין ז.
סא תוס' בכורות לו ע"א ד"ה עמד.
סב הוריות יג ע"א.
סג מגילה כח ע"א.
סד סנהדרין עא ע"א.
סה ברכות נג ע"א.
סו מגילה כו ע"ב.
סז פאה פ"א מ"א.
סח ירושלמי פסחים כד ע"א.
סט קידושין מ ע"ב.
ע פסחים נ ע"ב.
עא שבת פג ע"ב וברכות סג ע"ב.
עב ברכות לה ע"ב.
עג רמב"ם ת"ת פ"ג ה"י, ועי' ב"י החולק.
עד תשב"ץ ח"א סי' קמב – קמח.
עה ירושלמי ברכות פ"ה ה"א.
עו עירובין נד ע"א.
עז שיה"ש רבה ה יא.
עח סנהדרין צב ע"א.
עט סנהדרין צט ע"א.
פ יומא יט ע,ב.
פא אבות פ"ד מ"ט.